

مفاخر میراث فرهنگی ایران ۴ صراف خزان
جشن نامۀ دکتر محمد رحیم صراف

بهکوشش شاهین آریامنش

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مفاخر میراث فرهنگی ایران (۴)

صرّاف خزان

جشن نامهٔ دکتر محمدرحیم صراف

به کوشش شاهین آریامنش

عنوان و نام پدیدآور	:	صراف خزان: جشن نامه دکتر محمدرحیم صراف/ به کوشش شاهین آریامنش؛ [برای]
مشخصات نشر	:	پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، مرکز معرفی فرهنگی.
مشخصات ظاهری	:	تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۹۷.
فروست	:	۵۰۰ ص: مصور.
شابک	:	مفاخر میراث فرهنگی ایران؛ ۴.
وضعیت فهرست نویسی	:	978-600-8977-26-1
موضوع	:	فیبا
موضوع	:	صراف، محمدرحیم، ۱۳۱۸، یادنامه ها
موضوع	:	باستان شناسان، ایران، سرگذشت نامه
موضوع	:	Archaeologists- Iran- Biography
شناسه افزوده	:	آریامنش، شاهین، ۱۳۶۳
شناسه افزوده	:	پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری. مرکز معرفی فرهنگی
شناسه افزوده	:	پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
شناسه افزوده	:	Tourism & Research Institute of Cultural Heritage
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۷ ص۴/ص ۱۱۵ cc
رده بندی دیویی	:	۱۰۹۲/۹۳۰
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۱۴۷۵۰۷

مرکز معرفی فرهنگی

مفاخر میراث فرهنگی ایران (۴)، صراف خزان، جشن نامه دکتر محمدرحیم صراف

به کوشش: شاهین آریامنش

طرح و اجرا: انتشارات آریارمنا

چاپ و صحافی: خدمات چاپ و نشر آنلاین

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۷

قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۷۷-۲۶-۱

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

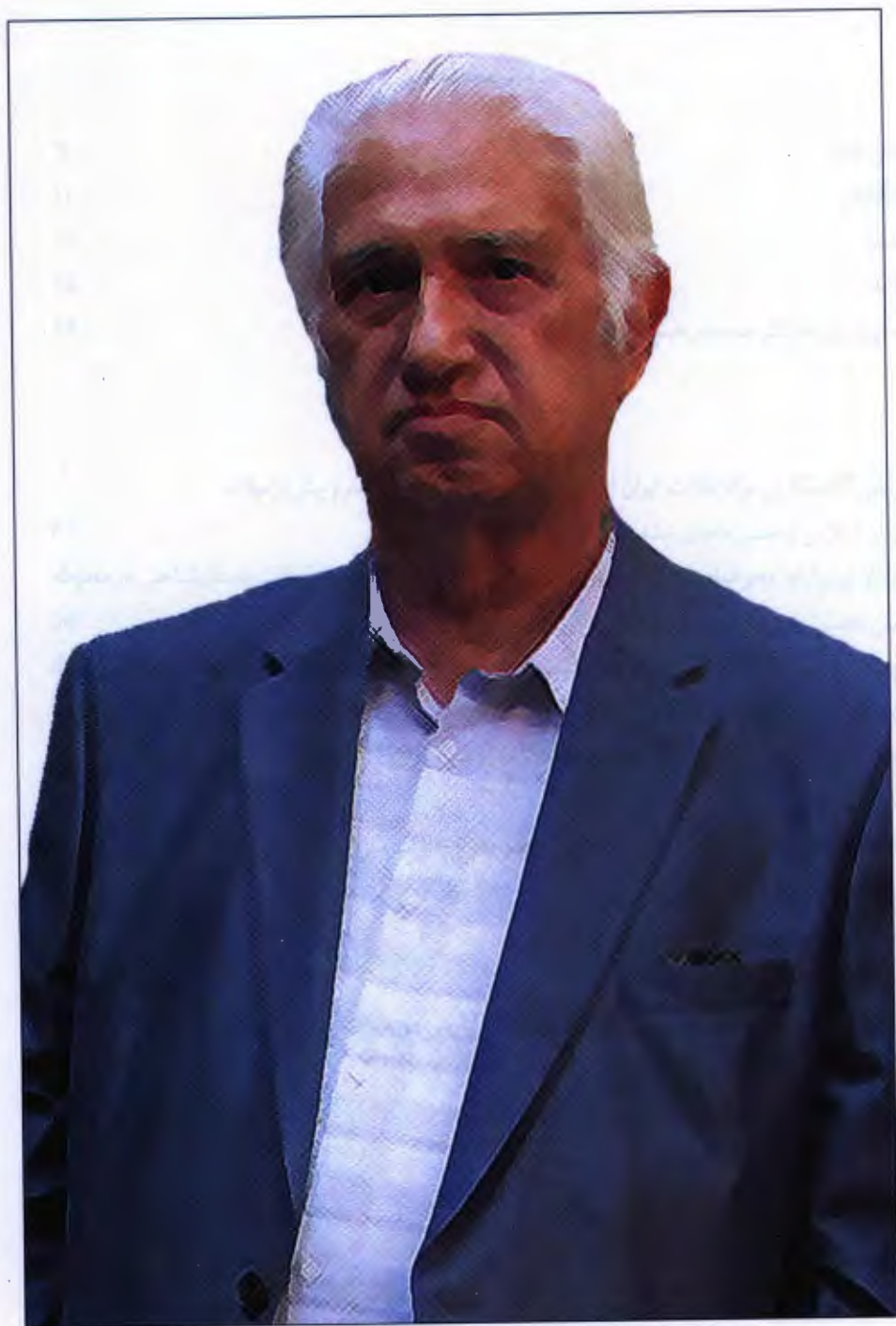
تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تلفن: ۰۲۱-۶۶۷۳۴۵۲-۶۰ ۰۲۱-۶۶۷۳۴۷۸۸-۲۱ دورنگار:

تارنما: www.richt.ir رایانامه: ccp@richt.ir

فروشگاه الکترونیکی کتاب: www.richtbook.ir

فهرست مطالب

۹	سخن ناشر
۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۱۵	درآمد
۱۹	زندگی و زمانه دکتر محمد رحیم صراف به روایت تصویر

مقاله‌ها

	ارزیابی گاهنگاری مرکز فلات ایران از هزاره ششم تا پایان هزاره چهارم پیش از میلاد
۳۵	فروزان اسلامی و حسن فاضلی نشلی
	قبرستان نوش آباد، محوطه‌ای از دوره نوسنگی در دشت کاشان، نتایج یک فصل فعالیت باستان‌شناختی در محوطه
۵۵	حسن فاضلی نشلی، جواد حسین‌زاده ساداتی و حجت دارابی
	بررسی ارتباط میان فرهنگ بلخی-مروی و جنوب شرق ایران، مطالعه موردی: یافته‌های فرهنگ بلخی-مروی در شهداد
۷۷	حامد طهماسبی زاوه و فرشید ایروانی قدیم
	پرسشی درباره هویت چرخ ارابه موجود در تالار موزه ملی ایران
۹۷	آرمان شیشه‌گر
	مطالعه تطبیقی نقش مایه گاو بر آثار فرهنگی عصر مفرغ جنوب شرق ایران و مناطق هم‌جوار شرقی
۱۲۱	مجید حاجی تبار و ندا امیر محمودی
	جستاری به ویژگی‌های هنری مفرغ‌های لرستان
۱۳۷	علی سجادی
	طبقه‌بندی و مطالعه سفال‌های مربوط به فرهنگ کورا-ارس در حوضه آبگیر قزل‌اوزن
۱۵۷	زهرا رجبیون، محمدابراهیم الیاسوند و علی بهنیا
	آرامگاه صرم
۱۷۳	خسرو پوربخشنده
	جایگاه اژدها و مار نزد اورارتوها
۱۸۵	مریم دارا
	گل مهر دوره سلوکی؛ نویافته‌ای در پروژه خواناسازی تل تخت پاسارگاد
۱۹۵	فضل‌اله حبیبی، حامد مولایی کردشولی و ابودر توکل

- پیشنهادی برای محل شهر اشکانی بگستانه در بیستون کرمانشاه
 ۲۱۱ سجاد علی بیگی، کمال الدین نیکنامی و شکوه خسروی
- نگاهی به جنگ افزارهای پارتی گورستان نویافته و ستمین کیاسر ساری
 ۲۲۹ عبدالمطلب شریفی، حسین نعمتی لوجندی و محمد فلاح کیایی
- دژ رشکان؛ کهن دژ شهر باستانی ری
 ۲۴۹ جواد نیستانی، محسن سعادت
- معرفی سفال اشکانی دهستان سردشت بشکرد
 ۲۶۳ سمیه پودات
- پناهگاه صخره‌ای مردابا؛ نویافته‌ای از دوره اشکانی در شهرستان رومشگان لرستان
 ۲۸۵ فرشاد میری، یونس یوسف‌وند
- فصل پانزدهم کاوش در تپه هگمتانه (جانمایی موزه منطقه‌ای غرب کشور)
 ۳۰۷ زنده‌یاد مسعود آذرنوش و علی شریفی
- بررسی بخشی از معماری دستکند غار کرفتو؛ مهرکده غاری ایرانی
 ۳۳۱ علی هژبری
- نیایشگاه صخره‌ای تنگه حشوید
 ۳۵۵ عباس نوری و مریم ثنایی مقدم
- اولتان قالاسی، قلعه‌ای ساسانی-اسلامی در دشت مغان
 ۳۷۵ عبدالرضا مهاجری نژاد، نعمت‌الله سراقی و معصومه جاویدخواه
- دگردیسی یک بنا از آتشکده به مسجد، مسجد جامع قروه شهرستان ابهر زنجان
 ۳۹۷ علی نوراللهی
- هنر فلزکاری ایران در دوره غزنوی، اشیاء نیشابور، موزه ملی ایران، موزه کابل و مجموعه کی‌یر
 ۴۳۲ سحر نیکزاد
- بازیابی هویت کالبدی بافت تاریخی شهر همدان بر اساس نقشه ۱۸۵۱ م روس‌ها و عکس هوایی ۱۹۳۶ م اشमित
 ۴۵۱ اسماعیل رحمانی
- نگاهی به بنای تاریخی بانک ملی ماکو آذربایجان غربی
 ۴۶۷ بهروز خان محمدی و علی صدرایی
- دگردیسی پرندگان افسانه‌ای، مطالعه تطبیقی سیمرخ ایرانی با پرنده افسانه‌ای فنگ هوانگ چینی
 ۴۸۱ محمدرضا ریاضی

سخن ناشر

فرهنگ ایرانی، فرهنگی مانا و پایدار است و سبب این ماندگاری، سه ویژگی انعطاف‌پذیری، تعامل فرهنگی و در نهایت هویت ملی است که علیرغم تنوع و تکثر موجود در جامعه امروزی به انسجام ملی کمک نموده است. شناخت فرهنگ گسترده این سرزمین کهنسال، تنها راه شناخت هویت ملی است و آن نیز عزت ملی را به همراه می‌آورد. عزت ملی از گسیختگی فرهنگی ممانعت نموده و سرانجام انسجام و قدرت ملی را فراهم می‌سازد.

در ارتباط با موارد مذکور فعالیت هر پژوهشکده پژوهشگاه میراث فرهنگی بر بخشی از فرهنگ گسترده ایرانی حسب تکلیف تعیین شده بر آن، متمرکز است. عظمت این گستردگی فرهنگ و تمدن به گونه‌ای است که برای شناخت دقیق آن باید در فرهنگ کشورهای مستقل کنونی منطقه نیز تأمل نمود. با نگرشی سریع بر اهداف تشکیل پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری و در راستای تحقق آن و فراهم ساختن بستری مناسب برای ارتقای کیفی فعالیت‌های پژوهشی مرتبط و قدرت بخشیدن و پر رنگ ساختن حلقه‌های فرهنگی فراموش شده و احیای هنرهای از یاد رفته این مرز و بوم و همچنین در راستای انجام ششمین وظیفه برشمرده برای پژوهشگاه، گام مصمم این است که گزیده تحقیقات به عمل آمده در هر یک از پژوهشکده‌ها به ویژه آثاری که حاصل همکاری مشترک پژوهشگاه و مؤسسات تحقیقاتی و آموزشی هم طراز بین‌المللی است، به صورت ممکن به نشر درآید که ماحصل آن طریقه‌ای است برای کاربردی کردن دانش به منظور رفع نیاز جامعه و تحقق اهداف برنامه‌ی راهبردی پژوهشگاه در راستای سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران.

از سوی دیگر اذعان می‌نماییم پژوهش عامل و مبنای پیشرفت و توسعه مستمر و پایدار در جامعه امروزی و به بیان ساده اصل حاکم بر جوامع قرن بیست و یکم است؛ لذا برای ایجاد برآیند حاصل از نتایج و تحلیل یافته‌های مرتبط با آن، تدوین و انتشار یافته‌ها و دانش مرتبط با آن و مستندات مربوطه می‌تواند عامل مؤثری برای شناخت وضعیت حاضر و ابزاری برای بهینه ساختن برنامه‌های دست انجام و نیز راهنمایی برای نسل آینده در راستای شناسایی و معرفی و هویت‌بخشی ایران باشد.

به علت گستردگی حوزه فرهنگ و تعدد عوامل تأثیرگذار بر آن حرکت در جهت معرفی و شناسایی فرهنگ ملی و میراث مرتبط با آن می‌تواند اولین گام باشد. لذا پژوهشگاه بر آن است با همکاری پژوهشگران و اساتید این رسالت را به انجام رساند و امید دارد با حرکت در این مسیر دست‌همیاری و همراهی شما را در دست گرفته تا بتواند گام مؤثری در این راستا بردارد.

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

یک دهان خواهم به پهنای فلک
تا که گویم وصف آن رشک ملک
وردهان یابم چنین و صد چنین
تنگ آید در فغان این چنین
مولوی

پیشگفتار

پروردگار را شاکریم که ما را توفیق داد تا چهارمین مجموعه از کتاب‌های مفاخر میراث فرهنگی ایران را به پاس قدردانی از یک عمر فعالیت‌های فرهنگی و علمی آقای دکتر محمدرحیم صراف در پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری منتشر کنیم. دکتر محمدرحیم صراف از باستان‌شناسان پیشکسوتی است که از سال‌های دور در اداره باستان‌شناسی ایران و سپس سازمان میراث فرهنگی به فعالیت مشغول بوده است و عمری را در راه شناسایی محوطه‌های باستانی این سرزمین صرف کرده است.

دکتر صراف که باستان‌شناسی را به صورت نظری نزد بزرگانی چون دکتر عزت‌الله نگهبان در گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران آموخته بود، در کاوش‌های باستان‌شناسی گوناگونی همچون کاوش‌های محوطه مارلیک گیلان و هفت‌تپه خوزستان به سرپرستی دکتر نگهبان حضور پیدا کرد و آموزش‌های میدانی باستان‌شناسی را نیز نزد ایشان مشق کرد از همین روی با دانش نظری و عملی که اندوخته بود سال‌های بسیار در نقاط مختلف ایران با تعهدی کم‌نظیر به بررسی و کاوش باستان‌شناسی و شناخت محوطه‌های باستانی پرداخت که حاصل این فعالیت‌های علمی و فرهنگی، انتشار مقاله‌ها و کتاب‌های بسیاری در عرصه باستان‌شناسی ایران است که از این رهگذر به شناساندن ایران و ایرانیان و چگونگی زیست و زندگی آنان در این سرزمین به جهانیان پرداخته است.

اگرچه دکتر صراف فعالیت‌های علمی و فرهنگی خود را در سازمان میراث فرهنگی انجام می‌داد اما در عرصه آموزش باستان‌شناسی به دانشجویان نیز دستی بر آتش داشت چنانکه سال‌ها در دانشگاه تهران به پرورش و آموزش دانشجویان پرداخت و چه بسیار باستان‌شناسانی که باستان‌شناسی را در مقاطع مختلف از ایشان آموختند و برای به انجام رساندن رساله‌های دکتری‌شان، زیر نظر ایشان کاوش‌های باستان‌شناسی انجام دادند و بعدتر هر یک در سال‌های بعد به شناخت و شناساندن فرهنگ ایران پرداختند.

۱۲ ♦ صراف خزان، جشن‌نامه دکتر محمدرحیم صراف

این جشن‌نامه که به قلم شماری از دوستان و شاگردان دکتر صراف فراهم آمده است ادای دین کوچکی است به دکتر محمدرحیم صراف که عمری را برای ایران و باستان‌شناسی ایران و پرورش نسلی از باستان‌شناسان ایران گام برداشته است. از پروردگار توفیق روزافزون ایشان را آرزومندم.

سیداحمد محیط طباطبائی

مشاور فرهنگی رییس پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

سال‌ها باید که یک سنگ اصلی زآفتاب
لعل گردد در بدخشان یا عقیق اندریمن

مقدمه

دکتر محمدرحیم صراف نامی آشنا در عرصه میراث فرهنگی است که نقش ارزنده و مهمی در باستان‌شناسی ایران داشته است. دکتر صراف نزد استادانی چون دکتر عزت‌الله نگهبان در گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران مشق باستان‌شناسی کرد و از خرمن دانش آنان خوشه‌ها چید و سپس در کاوش‌های مختلف زیر نظر دکتر نگهبان شرکت کرد و شیوه و راه و رسم بررسی و کاوش باستان‌شناسی را آموخت و پس از دریافت مدرک دکتری در باستان‌شناسی از کشور آلمان فعالیت‌های علمی خود را در سازمان میراث فرهنگی ادامه داد.

ایشان در جای‌جای ایران به بررسی و کاوش باستان‌شناسی پرداخته است و دستاورد این فعالیت‌های فرهنگی و علمی چاپ مقاله‌ها و کتاب‌های بسیاری در زمینه باستان‌شناسی ایران است. از کاوش‌های ارزنده ایشان می‌توان به کاوش محوطه هگمتانه همدان اشاره کرد که سالیانی چند در این محوطه به کاوش‌ها و پژوهش‌های علمی پرداخت و این محوطه مهم ایران را با مقاله‌های ارزنده به جهانیان معرفی کرد.

با هدف ارج نهادن به مقام دکتر محمدرحیم صراف فراهم شده است که سالیانی چند برای ایران و باستان‌شناسی ایران به فعالیت پرداخته است این جشن‌نامه ذیل مجموعه مفاخر میراث فرهنگی ایران منتشر می‌شود و شامل مقاله‌هایی به قلم اندیشمندان و پژوهشگرانی است که از برای دکتر صراف نگاشته شده است. از خداوند توفیق روزافزون و طول عمر ایشان را خواستارم.

سیدمحمد بهشتی

رییس پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

گر نه صراف خزان کیسه‌فشان شد در باغ
چو چمن‌ها ز زهابش همه یکسر ذهب است
اوحداالدین محمدبن محمد انوری

صراف خزان

سپهر فرهنگی ایران دیرگاهی است که آکنده از ستاره‌های بامی و رخشانی است که این سرزمین را فروغان کرده‌اند و شکوهی بخشیده‌اند. از ستاره‌های پرفروغ این سرزمین که همواره دل در گرو ایران داشته است و سالیان سال از برای این خاکِ پاک، خون دل‌ها خورده است و رنج دوران برده است استاد دکتر محمدرحیم صراف است. استادی که با پژوهش‌های ایران‌شناسی و کاوش‌های باستان‌شناسی در گوشه گوشه این خاک از آلودگی پاک، سرگذشت نیاکانمان، ایرانیان فره‌مند را بررسی کرده است.

استاد محمدرحیم صراف ۲۳ آبان‌ماه ۱۳۱۸ در شهر خوی به دنیا آمد. وی تحصیلات ابتدایی را در مدرسه سعدی تبریز آغاز کرد و سپس تحصیلات خود را در مدرسه حافظ و دبیرستان دارالفنون تهران ادامه داد.

صراف در سال ۱۳۳۹ پس از دریافت دانشنامه دیپلم، در آزمون رشته باستان‌شناسی پذیرفته شد و سال ۱۳۴۲ دانشنامه کارشناسی باستان‌شناسی را دریافت کرد. وی پس از گذراندن سربازی در سال ۱۳۴۴ به‌عنوان کارشناس در اداره کل باستان‌شناسی و فرهنگ عامه استخدام شد.

او سپس به تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد باستان‌شناسی پرداخت و سپس در سال ۱۳۵۰ از سوی دولت ایران برای گذراندن تحصیلات عالی به آلمان اعزام شد و موفق به دریافت درجه دکتری باستان‌شناسی از دانشگاه مونیخ آلمان در مؤسسه باستان‌شناسی خاور نزدیک شد.

دکتر صراف پس از پایان تحصیل در آلمان و بازگشت به ایران پژوهش‌های تخصصی خود را در مرکز باستان‌شناسی دنبال کرد و با تشکیل سازمان میراث فرهنگی از سال ۱۳۶۷ به‌عنوان استادیار پژوهشی معاونت پژوهشی آن سازمان به فعالیت‌های پژوهشی پرداخت.

وی همچنین در زمینه باستان‌شناسی ایران و میان‌رودان در دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس

و دانشگاه آزاد اسلامی به پرورش دانشجو پرداخته است و نیز مقاله‌ها و کتاب‌هایی در زمینه باستان‌شناسی نوشته و ترجمه کرده است. فهرست آثار ایشان به شرح زیر است:

تألیف

- تل ابلیس، مجموعه مقالات کرمان‌شناسی، مرکز کرمان‌شناسی، ۱۳۶۹: ۱۹۲-۲۰۵.
- جام برنزی کیدین هوتران مکشوفه از ارجان بهبهان، اثر، شماره ۱۷، بهار ۱۳۶۹: ۴-۶۴.
- حلقه سیمین قدرت اونتاش گال-پادشاهی از سلسله ایکهالکی (۱۲۷۵-۱۲۴۰)، اثر، شماره ۲۶ و ۲۷، ۱۳۷۵: ۵-۱۸.
- دوراونتاش یا شهر اونتاش گال ایلامی (چغازنبیل)، میراث فرهنگی، یادنامه نخستین گردهمایی باستان‌شناسی ایران، شماره ۱۲، ۱۳۷۳: ۷۰-۸۶.
- شناخت و حفظ میراث‌های فرهنگی يك مسئولیت ملی است، پیام آبادگران، شماره ۹۵: ۱۳۷۲.
- نقوش برجسته ایلامی، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- نقوش برجسته ایلامی، تهران، سمت، ۱۳۸۷.
- نقوش حکاکی شده دره دیویت الوند همدان، گزارش‌های باستان‌شناسی (۱)، سازمان میراث فرهنگی.
- نویافته‌های معماری و شهرسازی در تپه هگمتانه، مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران، جلد دوم، ۱۳۷۴: ۸۱۲-۸۴۰.
- هگمتانه، شهرهای ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۸: ۲۹۰-۳۱۲.
- مذهب قوم ایلام (۲۶۰۰-۵۰۰ سال پیش)، تهران، سمت، ۱۳۸۴.
- Exploration of Excavation area B, With Joseph R. Caldwell. Investigations at Tal - i Iblis , No 9, Illionis 1967.
- Keramik von Tal - i Iblis und ihre zeitliche und raumliche Beziehungen zu den anderen iranischen und mesopotamischen kulturen in, AMI, Erg.7, Berlin 1980.

- Tal- I Iblis in Reallexikon der Asstrologie und vonderasiatischen archaologie, Berlin 4.

ترجمه

- شهر بیضا، دیتیش هوف، ترجمه محمدرحیم صراف، شهرهای ایرانی، به کوشش محمد یوسف کیانی، جلد ۴، ۱۳۷۰: ۴۶-۴۹.
- شهرهای ساسانی، دیتیش هوف، ترجمه محمدرحیم صراف، نظری بر شهرنشینی و شهرسازی در ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، جلد اول، ۱۳۵۶: ۱۷۶-۲۰۴.
- مراسم تطهیر مذهبی ایلامی، گ. گروپ، ترجمه محمدرحیم صراف، میراث فرهنگی، شماره ۸-۹، ۱۳۷۲: ۴-۲۵.
- سومر و اکد، آندره پارو، ترجمه محمدرحیم صراف و منیژه ابکانی خاوری، تهران، سمت، ۱۳۹۱.
- هنر بین‌النهرین باستان: هنر کلاسیک خاور نزدیک، آنتون مورتگات، ترجمه زهرا باستانی و محمدرحیم صراف، تهران، سمت، ۱۳۷۷.
- محمدرحیم صراف در کاوش‌های باستان‌شناسی بمپور، تل ابلیس، هفت تپه و بیشابور شرکت داشته و سال‌ها سرپرستی کاوش‌های تپه هگمتانه را به دوش داشته است.
- این جشن‌نامه پیشکشی ناچیز به استاد دکتر صراف است که عمری را به فعالیت میهنی، فرهنگی و علمی پرداخته است و چونان صراف خزان -خورشیدی پرفروغ- نسلی از باستان‌شناسان ایران را پرورده است.

شاهین آریامنش

زندگی و زمانه دکتر محمد رحیم صراف به روایت تصویر

هفت تپه خوزستان، سال ۱۳۴۷، از راست: مهدی رهبر، فخری دانشپور پرور، علی اکبر کارگر سررزا، میرعابدین کابلی، پرویز ورجاوند، سیاوش گودرزبانی، بهمنعلی پاکدل، محمد رحيم صراف، عزت الله نگهبان، يحيى کوثری

از راست: محمد رحیم صراف، بمانعلی پاکدل، سیاوش گودرزیانی، میر عابدین کابلی، مهدی رهبر، فخری دانشپور پرور

از چپ: محمد رحیم صراف، ؟، مهدی رهبر، علی اکبر سرفراز، ؟ اسماعیل یغمایی، ؟

دکتر صراف، ایستاده از چپ نفر چهارم

سمت راست: محمدرحیم صراف در جوانی و سمت چپ: عزت‌الله نگهبان و سیف‌الله کامبخش فرد در محوطه مارلیک

دکتر صراف، ایستاده از چپ نفر چهارم

دکتر صراف سخنران نخستین گردهمایی باستان شناسی ایران پس از انقلاب در شوش